

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ПІДТРИМЦІ ЗАГАЛЬНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

THE ROLE OF INTERNATIONAL LAW IN SUPPORTING GENERAL PEACE AND SECURITY

Мартинюк О.В., к.ю.н.,

доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Гаврилюк С.В., студентка II курсу юридичного факультету

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Міжнародне право першочергово визначає ідеї загального миру, зміцнення світового порядку, рівноправної співпраці держав, сталим розвитком цивілізації. Але у сучасному світі перед людством постали глобальні проблеми виживання – проблеми першорядного значення. Серед них на першому плані – захист прав і свобод людини, екосистем, культури і цивілізації, забезпечення стабільного розвитку народів світу, подолання ідей імперського володарювання у деяких політиків та політичних груп. Задля цього держави укладають міжнародні договори, створюють міжнародні організації або розширюють повноваження вже існуючих, які сприяють вирішенню проблем, в тому числі з ціллю запобігти виникненню збройних конфліктів, а також зменшити негативні наслідки у разі виникнення останніх.

Також проаналізовано, що міжнародне право має за мету обмежити право держави на ведення війни і перетворити координацію дій суверенних держав на систем співробітництва та досягнення спільної вигоди. Співробітництво між державами полягає не лише досягнення міжнародного миру та безпеки, а й сприяння здійсненню соціальних та політичних ідей, що виражається у поширенні міжнародних всесвітніх і регіональних організацій. Правовий статус окремого індивіда в міжнародному праві під час збройних конфліктів є значно підвищеним, що проявляється у створенні міжнародно-правового механізму захисту прав людини. Окрім того удосконалено механізм реалізації норм міжнародного права як на інтернаціональному, так і на національному рівні, існують зобов'язання, на участь у забезпеченні дотримання яких мають право всі держави. В міжнародному праві затверджено принцип демократії, згідно з яким лише держава, що відповідає загальноприйнятим стандартам демократії, може бути повноправним членом міжнародного співтовариства.

В результаті проведеного аналізу зроблено висновки про важливість існування міжнародного права, його вплив на міждержавні відносини у стані збройного конфлікту та вагоме значення міжнародних організацій при врегулюванні збройних конфліктів.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, міжнародні організації, колективна безпека.

International law primarily defines the ideas of general peace, strengthening of world order, equal cooperation of states, sustainable development of civilization. But in the modern world, humanity is faced with global problems of survival - problems of primary importance. Among them, the protection of human rights and freedoms, ecosystems, culture and civilization, ensuring the stable development of the peoples of the world, and overcoming the ideas of imperial rule in some politicians and political groups are at the fore. For this purpose, states conclude international treaties, create international organizations or expand the powers of already existing ones, which contribute to solving problems, including with the aim of preventing the occurrence of armed conflicts, as well as reducing the negative consequences in the event of the latter.

It is also analyzed that international law aims to limit the state's right to wage war and transform the coordination of actions of sovereign states into systems of cooperation and the achievement of common benefit. Cooperation between states consists not only in achieving international peace and security, but also in promoting the implementation of social and political ideas, which is expressed in the spread of international world and regional organizations. The legal status of an individual in international law during armed conflicts is significantly increased, which is manifested in the creation of an international legal mechanism for the protection of human rights. In addition, the mechanism of implementation of the norms of international law has been improved both at the international and at the national level, there are obligations that all states have the right to participate in ensuring compliance with. The principle of democracy is approved in international law, according to which only a state that meets generally accepted standards of democracy can be a full member of the international community.

As a result of the analysis, conclusions were drawn about the importance of the existence of international law, its influence on interstate relations in the state of armed conflict, and the significant importance of international organizations in the settlement of armed conflicts.

Key words: international law, international humanitarian law, armed conflict, international organizations, collective security.

Вступ (Постановка проблеми). В умовах значного воєнного напруження у світі з особливою актуальністю постає питання щодо ефективності дії норм міжнародного права, передусім гуманітарного, а також ролі міжнародних організацій, створених з метою підтримання та зміцнення миру, забезпечення прав людини, запобігання виникнення будь-яких видів збройних конфліктів.

Метою статті є аналіз ролі міжнародного права під час збройних конфліктів у світлі забезпечення загальної колективної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне право визначається як система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини, співробітництва, а також рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами для реалізації спільних інтересів. Відтак міжнародне право – це, передусім, право співробітництва, яке має налагоджувати діалог між державами.

Міжнародне гуманітарне право є однією з найважливіших галузей міжнародного публічного права, яке забезпечує існування мільйонів людей, оскільки його метою є захист людей і майна у разі збройного конфлікту.

Поняття міжнародного збройного конфлікту закріплено у статті 2 Женевських конвенцій 1949 року. Ним є всі випадки оголошення війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що виникає між двома чи декількома державами, навіть у випадку, коли одна з них не визнає стану війни [1].

Зауважимо, що термін «збройний конфлікт» дещо ширший за обсягом, ніж термін «війна». Це підтверджується вищезгаданою статтею 2, за якою норми цих документів застосовуються не тільки у випадку оголошення війни, але й щодо будь-якого іншого збройного конфлікту. Згідно класичного міжнародного права «війна» вимагає наявності цілого ряду міжнародно-правових критеріїв, зокрема вона має бути оголошена, наслідком чого, зазвичай, є розрив дипломатичних відносин і припинення дії двосторонніх міжнародних договорів поміж воюючими сторонами.

Проблема полягає в тому, що протягом останніх десятиліть, після заборони застосування сили і погрози силою у статті 2 (4) Статуту ООН, держави воюють без оголошення війни, зберігаючи при цьому дипломатичні й договірні відносини. Ніхто не хоче оголошувати війну, чим

одразу на весь світ заявляти, що ти агресор і нести за це міжнародно-правову відповідальність. Навіть тоді, коли держава захищається від вторгнення, вона доволі часто навіть не визнає стану війни поміж нею і агресором. Безумовно, наслідком цього стало закріплення у Женевських Конвенціях терміну «збройний конфлікт» і поступовий відхід від застосування терміну «війна» у документах міжнародного гуманітарного права, залишивши його *jus ad bellum*.

Варто зауважити, що будь-яка можливість існування збройного конфлікту призводить до загрози стабільності колективної безпеки.

Колективна безпека – це підхід до миру, який передбачає угоду, за якою держави погоджуються вживати колективних дій проти будь-якої держави-агресорки. Залишаючи осторонь проблеми врегулювання суперечок, дотримання закону чи задоволення справедливості, держава-жертва збройної агресії зосереджується на попередженні насильства шляхом залучення надзвичайно переважних міжнародних сил проти будь-якого агресора.

Згідно з угодою про колективну безпеку, агресор проти будь-якої однієї держави вважається агресором проти всіх інших держав, які спільно діють задля відсічі агресору. Механізми колективної безпеки завжди вважалися глобальними за масштабом, це фактично визначальна характеристика, яка відрізняє їх від регіональних альянсів, таких як Організація Північноатлантичного договору, І Ліга Націй, і Організація Об'єднаних Націй були засновані на принципі колективної безпеки.

Колективна безпека відрізняється від системи колективної оборони, яка є альянсом за участю регіональних система захисту. Угода про колективну оборону укладається групою країн, які мають спільне уявлення про загрозу їхній безпеці з боку спільного ворога. Статут ООН (далі – Статут) – є основоположним документом ООН. Статут включає систему колективної безпеки, яка розроблена для подолання міжнародної кризи внаслідок війни чи агресії або загрози війни чи агресії в будь-якій частині міжнародної системи. Водночас, Статут ООН є інструментом міжнародного права, і держави-члени ООН зобов'язані дотримуватися його. Статут ООН кодифікує основні принципи міжнародних відносин, від суверенної рівності держав до заборони застосування сили в міжнародних відносинах.

Система колективної безпеки ООН базується на взаємодоповнюючому характері двох фундаментальних структурних критеріїв, а саме: а) світ має сприйматися усіма учасниками системи як неподільне ціле; б) агресор має бути ідентифікованим [2, с. 74].

Проте, ні Ліга Націй, ні Організація Об'єднаних Націй не змогли успішно застосувати принцип запобігання агресії через конфлікт інтересів між державами, особливо між «великими» державами. Наявність таких конфліктів фактично було визнано в інституціоналізованих домовленостях цих світових організацій. Згідно Пакту Ліги Націй відповідь на агресію залишалася на вирішення держав-членів (стаття 16, пункт 3, зі змінами) Тлумачними постановами, прийнятими в 1921 р.); відповідно до Статуту ООН будь-якій постійній член Раді Безпеки може накладати вето на колективні дії (стаття 27, пункт 3)[3, с. 126].

Разом з ООН існують й інші впливові міжнародні організації, які мають багато різних механізмів для вирішення або зменшення негативного впливу збройних конфліктів відповідно до міжнародного права, зокрема Організація з безпеки та співробітництва у Європі (далі – ОБСЄ), Європейський союз (далі – ЄС), Організація Північноатлантичного Договору (далі – НАТО), Рада Європи (далі – РЄ) та Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ).

Організація з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) – це міждержавна організація, де сфери діяльності якої входить політичний діалог з широкого кола питань безпеки та платформа спільних дій для покращення життя

людей і громад. Підхід до безпеки ОБСЄ охоплює військово-політичний, економічний, екологічний і гуманітарний виміри, а також допомагає подолати розбіжності та побудувати довіру між державами шляхом співпраці у попередженні конфліктів, врегулюванні криз і відновленні після конфліктів. ОБСЄ займається питаннями щодо контролю над озброєннями, запобігання тероризму, енергетичної безпеки, запобігання торгівлі людьми, поширенням демократії, додержання свободи ЗМІ та питаннями дотримання прав національних меншин. ОБСЄ декламує, що демократичний контроль за сферою безпеки вважається важливим елементом стабільності та безпеки [3, с. 119].

Метою створення та діяльності ЄС як організації, заснованою після Другої Світової війни полягає в сприянні економічній співпраці, а значить, уникнення конфліктів. Людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права і дотримання прав людини є фундаментальними цінностями ЄС. Також ЄС як організація бере активну участь у заходах з реформування сфери безпеки, розроблених міжнародними організаціями. Крім того, країни-учасниці в силу свого членства і за власної волі беруть участь у численних ініціативах з реформування сфери безпеки, що здійснюються спільно з міжнародними організаціями. Відтак ЄС відіграє важливу роль у зусиллях ОБСЄ, Організації економічного співробітництва та розвитку, ООН, НАТО і Ради Європи з розробки норм і кращих практик демократичного урядування сектором безпеки [4, с. 38].

Функція НАТО у реформуванні сфери безпеки визначається процесом підготовки країн до членства та їх інтеграції до структур Альянсу після вступу. У НАТО демократичне керівництво сферою безпеки зробили одним з головних завдань для держав при розширенні. Питання реформування сфери безпеки також включають у себе миротворчу діяльність Альянсу. Окрім того, НАТО приділяє все більше уваги реформуванню сил безпеки у таких країнах, як Україна [5, с. 86].

Рада Європи (виправив, оскільки спрацьовують гіперпосилання) одна з тих міжнародних організацій, яка створена для підтримки демократії та захисту прав людини і верховенства права у Європі.

Діяльність РЄ з урядування безпекою охоплює різні питання, в тому числі розбудову можливостей, слідчі та судові процедури, а також дорадчі та навчальні задачі. Важливою сферою дій РЄ є встановлення стандартів сфери безпеки. Крім того, РЄ забезпечує підзвітність діяльності сектору безпеки країн-учасниць і виконує важливу юридичну функцію, коли йдеться про порушення прав людини.

Що стосується запобігання збройним конфліктам, то МКЧХ не може відігравати роль у політичних переговорах, спрямованих на уникнення загрозливого збройного конфлікту, але іноді організація може зробити ефективний внесок через превентивну гуманітарну дипломатію, свої добрі послуги та інноваційне використання власної ролі як нейтральний посередник. МКЧХ зобов'язується докласти всіх зусиль, які можуть сприяти запобіганню або врегулюванню можливих збройних конфліктів, перебуває у постійному та взаємному контакті з ООН в рамках її гуманітарної місії, а також брати участь у будь-яких відповідних заходах, спрямованих на досягнення цієї мети, за згодою із зацікавленими державами [6, с. 19]. Так само МКЧХ виконує функції помічника і робить усе можливе, щоб допомогти ворогуючим сторонам відновити контакт або для вирішення гуманітарних проблем, викликаних конфліктом, або для пошуку політичного вирішення. Здатність МКЧХ запобігати збройним конфліктам на ранніх стадіях є обмеженою, хоча він може багато зробити для створення атмосфери поваги до людей через свою просвітницьку роботу та зусилля з утвердження людської гідності.

Важливо зауважити, що під час збройних конфліктів сторони зазвичай звинувачують одна одну в порушеннях норм міжнародного гуманітарного права, передусім, для досягнення політичних, психологічних, пропагандистських чи інших цілей. Зокрема, вони можуть обмінюватись взаємними звинуваченнями з приводу того, як кожна з них тлумачить або застосовує міжнародно-правові норми. На наш погляд, ефективні розслідування повинні мати вирішальне значення для переконливого реагування на такі заяви. Вони також можуть знизити ризик того, що сторони почнуть скоювати дедалі більше нових правопорушень, посиляючись на поведінку противника з метою виправдання своїх дій.

Отже, міжнародне право через наявні норми зробило можливим створення міжнародних організацій, які мають відігравати значну роль у досягненні глобальної безпеки, у тому числі і у запобіганні воєн.

Згідно з п. 4 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй міжнародні відносини повинні ґрунтуватися на утриманні від загрози силою або її застосування, застосування або загрози силою проти політичної незалежності будь-якої держави, застосування або загрози силою в будь-який спосіб. Це означає, що всі держави-члени Організації Об'єднаних Націй повинні утримуватися від загрози силою або її застосування як засобу вирішення міжнародних суперечок, тим самим збільшуючи шанси на досягнення світового миру та безпеки.

Одним із фундаментальних принципів сучасного міжнародного права є принцип мирного вирішення міжнародних спорів. Механізм мирного врегулювання спорів розвивався, щоб прийняти конкретну формулу в Розділі VI Статуту ООН і стати невід'ємною частиною глобальної системи безпеки. Глобальна безпека базується не лише на стримуванні агресії, але й на спеціальному механізмі запобігання, встановленому міжнародним правом, який вимагає від сторін будь-якого конфлікту, який може загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки, або намагається вирішити його шляхом переговорів, посередництва, арбітражу та судового врегулювання [8, с. 40].

Ще однією складовою права міжнародної безпеки є створення заходів по придушенню агресії. Основним завданням глобальної безпеки є мобілізація сил держав-членів ООН для придушення агресії за допомогою колективних рішень, починаючи від тимчасових заходів і закінчуючи рішучими примусовими заходами – з використанням збройних сил. Коли Рада Безпеки ООН визнає,

що існує загроза миру, його порушення або наявний акт агресії, вона має право, користуючись широкими повноваженнями, прийняти резолюцію з описом розглянутого нею питання [9, с. 103].

Також ефективним механізмом забезпечення міжнародного миру є постконфліктне облаштування постраждалих територій та урядових приміщень. Цю нову місію РБ впровадила після завершення «холодної війни», сили ООН займаються облаштуванням постраждалих територій та місць розташування органів самоврядування. Це є здебільшого превентивний механізм, а ніж силовий.

Таким чином, забезпечення миру та міжнародної безпеки значною мірою залежить від всеохоплюючого впливу та розвитку міжнародного гуманітарного права, яке об'єктивно сприяє єдності різних держав і народів, створенню універсального міжнародного правового порядку, в рамках якого здійснюється захист прав, свобод і інтересів людини, об'єктів культурної і природної спадщини та інших цивільних об'єктів, регламентація відносин, пов'язаних із застосуванням засобів і методів ведення збройної боротьби, утворення ефективної міжнародної системи протидії порушенням норм і принципів міжнародного гуманітарного права. У сучасному світі міжнародне гуманітарне право стало унікальним правовим феноменом та набуло найбільш універсальної інституційно-правової природи.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що збройний конфлікт негативно впливає на розвиток будь-якого суспільства та держави. У такому випадку ключове значення міжнародного права загалом, і міжнародного гуманітарного права зокрема, полягає у тому, що його норми обмежують право сторін конфлікту на вибір засобів і методів ведення війни, які можуть вбити мільйони людей у разі спроби їх застосування через технологічний і науковий розвиток, пов'язаний із виробництвом засобів ведення війни. Міжнародна безпека виступає потужним інструментом забезпечення національної безпеки держави та одночасно дієвим механізмом беззбройного захисту у разі будь-якого виду акту агресії.

Одночасно, система колективної безпеки вимагає від демократичних країн, які є її членами, бажання тіснішої взаємної співпраці, наприклад, втручання за межами їхньої території, що може вплинути на їхній спільний мир і безпеку. Як співтовариства безпеки, НАТО та ЄС створили такі організації, які сприяють денационалізації політики безпеки та враховують потреби цілих регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : прийнята і підписана 02.08.1949 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 11.08.2022).
2. Примуш Р. Б. Система колективної безпеки як основа національної та міжнародної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 5-6. С. 71–75.
3. Dr. Derar Fares Masoud. The Effectiveness of International Law in Resolving International Armed Conflicts. *Journal of Law, Policy and Globalization*. Vol. 91, 2019. P. 117–129.
4. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навчальний посібник. Київ : Видавництво «ФОРМ» Голембовська О.О., 2018. 208 с.
5. Гбур З. В. Роль НАТО як оборонного союзу в безпеці Європи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 9-10. С. 84–91.
6. Гнатівський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
7. Важна К. А. Концепція кримінальної відповідальності держави: можливість реалізації в сучасному міжнародному праві : монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 292 с.
8. Войціховський, А. В. Міжнародне право : підручник. Х. : ХНУВС, 2020. 544 с.
9. Денисенко С. І. Проблеми застосування норм міжнародного гуманітарного права в сучасних збройних конфліктах. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19–20 травня 2022 р. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 103-107.